

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

БОНДАРЧУК АННА СЕРГІЇВНА

УДК 343.222:[343.226:070]

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОГРОЗИ
АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖУРНАЛІСТА В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Бабаніна Вікторія Вікторівна,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник народної освіти України

Матвійчук Валерій Костянтинович,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
Київський інститут інтелектуальної власності та права,
професор кафедри кримінального права, процесу і криміналістики

кандидат юридичних наук

Пилипенко Ігор Вікторович,
Національна академія прокуратури України,
Науково-дослідний інститут,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
функціональної діяльності органів прокуратури

Захист відбудеться 13 листопада 2019 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії
внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 11 жовтня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Г. Братель

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціальна значущість журналістської діяльності визначається передусім тим, що журналісти, які працюють у зазначених в ст. 12 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 р. досить складних, а нерідко екстремальних умовах (творчий характер та інтенсивність інтелектуальної праці, її нерегульована тривалість за умов жорсткої регламентації редакційного й технологічного циклу підготовки та випуску видань і програм тощо), реалізують важливе державне завдання з інформування державних структур, громадських формувань і громадян щодо особливостей життєдіяльності суспільства, демонструючи високий професіоналізм й особливу відповідальність за доручену справу. Крім таких специфічних умов, які ускладнюють виконання журналістами своїх професійних обов'язків, вони самі, їх близькі родичі чи члени сім'ї піддаються негативному морально-психологічному і фізичному впливу з боку окремих осіб у зв'язку зі здійсненням журналістом свого професійного обов'язку. Додатковою державною формою захисту як професійної діяльності журналістів, так і їх конституційних прав та свобод від злочинних посягань стало встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України). Однак зазначений факт не забезпечив належну кримінально-правову охорону конституційних прав і свобод журналістів, їх близьких родичів чи членів сім'ї. Ця обставина та занепокоєння стосовно утисків свободи слова в Україні, що його неодноразово висловлювали представники різних міжнародних організацій, зумовили прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 14.05.2015 р. № 421-VIII, відповідно до якого КК України доповнено статтями 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста», 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», 348-1 «Посягання на життя журналіста», 349-1 «Захоплення журналіста як заручника». Водночас наявність зазначених норм у КК України ще не означає, що такий інструментарій спроможний ефективно захистити конституційні права та свободи журналістів від злочинних посягань. Згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України, кількісні показники зареєстрованих злочинів стосовно погрози або насильства щодо журналіста протягом останніх років демонструють чітко виражену негативну тенденцію (якщо за 2015 р. зареєстровано дев'ять таких злочинів, то за 2016 р. – 34, 2017 р. – 33, 2018 р. – 54)¹. Це пояснюється наявними конструктивними недоліками норм, які передбачені ст. 345-1 КК України, їх неузгодженістю з іншими суміжними статтями Особливої частини КК України, що призводить до відповідних труднощів під час кваліфікації. Недоліки спричинені й відсутністю комплексних теоретичних досліджень кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста.

Питання кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод в Україні розглядали у своїх роботах Я. С. Безпала, П. С. Берзін,

¹ Дані Генеральної прокуратури України. Генеральна прокуратура України: URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

К. М. Буряк, Л. Є. Василик, Р. В. Вереша, Д. Р. Гайнутдінов, Р. Д. Гаязутдинова, І. С. Заєць, А. П. Закалюк, Р. Д. Ішимова, Ю. В. Каримова, О. О. Костенко, С. В. Красильников, О. В. Красильникова, Г. М. Красноступ, І. П. Лановенко, В. К. Матвійчук, Д. А. Морквін, В. А. Новіков, В. І. Павликівський, І. В. Пилипенко, Є. О. Письменський, П. С. Різаненко, В. В. Шаблистий, А. А. Шелест та ін. Незважаючи на те, що праці цих учених становлять значну наукову і практичну цінність, чимало питань, пов'язаних з ознаками складів злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, залишилися дискусійними, а деякі недостатньо чи взагалі не дослідженими, зокрема висвітлені лише в коментарях до чинного КК України, підручниках з кримінального права, статтях у періодичних виданнях тощо.

Відсутність якісної нормативно-правової бази зумовлює допущення помилок під час кваліфікації відповідних злочинів, сприяє уникненню тими, хто їх учиняє, справедливої відповідальності² та загалом ускладнює протидію злочинам у сфері законної професійної діяльності журналіста. Необхідність існування кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста є беззаперечною. Більшість опитаних респондентів (93,1 %), висловлюють думку стосовно недосконалості (неточності) формулювання змісту ст. 345-1 КК України, а 95,5 % – щодо необхідності удосконалення зазначеної статті КК України.

Викладене підтверджує актуальність обраної теми та зумовлює потребу поглибленого теоретичного аналізу кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста. Дослідження надасть можливість виробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення норм закону про кримінальну відповідальність у цій сфері та практики їх застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до законів України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-XII; «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р. № 2782-XII; «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР; «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 р. № 2623-III; Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, ратифікованої Законом України від 21.11.2002 р. № 228-IV; Концепції реформування кримінальної юстиції України (Указ Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008); Плану заходів щодо реалізації цієї Концепції (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.08.2008 р. № 1153-р); Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015–2019 рр., пп. 2.1, 2.8, 5.12 (наказ МВС України від 16.03.2015 р. № 275); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр., схвалених рішенням Вченої ради академії від 26.12.2017 р. (протокол № 28).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 25.11.2015 р. (протокол № 22) та включено до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 856, 2015 р.).

² Незважаючи на значну кількість зареєстрованих злочинів, до суду направляється лише частина відповідних кримінальних проваджень. Зокрема, 2015 р. – 22,22 %; 2016 р. – 17,65 %; 2017 р. – 6,06 %; 2018 р. – 25,93%; за перші п'ять місяців 2019 р. – 0 %.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є комплексне та системне розроблення питань кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста, а також формування на цій основі пропозицій щодо удосконалення законодавства та доктринальних положень кримінального права, спрямованих на підвищення ефективності правозастосовної діяльності в даній сфері.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі *задачі*:

- вивчити сучасний стан наукового розроблення кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста, обґрунтувати систему методів дослідження;
- розглянути виникнення та розвиток кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод за національним законодавством;
- узагальнити зарубіжну практику кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері захисту професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод;
- з урахуванням сучасних досягнень теорії вітчизняного кримінального права розкрити зміст родового, видового та безпосереднього об'єктів досліджуваних складів злочинів, а також потерпілого від злочинних діянь, передбачених ст. 345-1 КК України;
- висвітлити теоретичні положення особливостей проявів об'єктивної сторони погрози або насильства щодо журналіста;
- проаналізувати ознаки суб'єкта досліджуваних складів злочинів, передбачених ч. 1–3 ст. 345-1 КК України;
- розкрити особливості суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України;
- охарактеризувати кваліфікуючу ознаку складів злочинів, яка передбачає відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста, та обґрунтувати доцільність, ураховуючи потреби правозастосовної практики, доповнення ст. 345-1 КК України новими кваліфікуючими ознаками;
- виокремити та розглянути питання кваліфікації злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України;
- сформулювати та обґрунтувати конкретні пропозиції щодо необхідних змін і доповнень до змісту диспозицій кримінально-правових норм, передбачених ст. 345-1 КК України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері охорони законної професійної діяльності журналіста, які порушуються у зв'язку з вчиненням погрози або насильства щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї.

Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні.

Методи дослідження репрезентовані системою загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що забезпечили об'єктивний аналіз предмета дослідження та формування ґрунтовних висновків. З урахуванням специфіки теми, мети й окреслених задач дослідження використано такі методи: *історико-правовий* – для висвітлення закономірностей розвитку кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод за національним законодавством (підрозділ 1.2); *компаративістський (порівняльно-правовий)* – у процесі аналізу зарубіжного законодавства щодо кримінально-правової охорони професійної діяльності

журналістів, їх прав та свобод, а також для виявлення схожого, відмінного, загального й унікального у кримінальному законодавстві України та низки іноземних держав стосовно зазначеної проблематики (підрозділ 1.3); *догматичний (логіко-юридичний)* – з метою виявлення недоліків та вивчення можливостей удосконалення кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста в Україні (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *соціологічний* – під час проведення анкетування з питань кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *системний* – для вивчення (у результаті аналізу елементів, їх ознак і властивостей, зв'язків усередині об'єкта для вивчення цього об'єкта як єдиного цілого) тих суттєвих загальних ознак, що пов'язують частини в єдине ціле (розділи 2, 3); *логіко-граматичний* – у процесі поглибленого вивчення категоріально-понятійного апарату погрози або насильства щодо журналіста (розділи 2, 3); *формально-юридичний* – у межах порівняння норм чинного кримінального законодавства та проектів законів України щодо внесення змін до діючих норм, обґрунтування висновків і пропозицій стосовно доповнення або уточнення ст. 345-1 КК України (підрозділ 1.3); *логіко-семантичний* та *метод аналізу словникових визначень* – для поглибленого аналізу окремих понять теми дослідження і їх особливостей, а також тлумачення її понятійного апарату (усі розділи); *діалектичний* – для забезпечення розгляду взаємозв'язку єдностей та протилежностей при дослідженні кримінально-правових понять і категорій стосовно відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста, а також для формування висновків і пропозицій за темою дослідження (усі розділи); *індукції* – з метою одержання загального висновку, на основі формально-логічних умовиводів, та формулювання понятійно-категоріального апарату предмета дослідження (усі розділи); *дедукції* – під час виокремлення та характеристики критеріїв диференціації кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста, на основі застосування правила співвідношення загального та часткового (розділи 2, 3); *моделювання* – для формулювання пропозицій до чинного законодавства України стосовно кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста, які в подальшому слугуватимуть однією з передумов удосконалення правозастосовної практики (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1).

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 420 працівників слідчих підрозділів Головного управління в м. Києві та Головних управлінь Національної поліції України 11 областей стосовно питань кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста; узагальнені результати вивчення 24 архівних кримінальних проваджень, розпочатих за ст. 345-1 КК України, розслідуваних органами досудового розслідування Національної поліції України та розглянутих судами різних інстанцій за 2015–2019 рр.; статистичні дані Генеральної прокуратури України щодо кількості розпочатих кримінальних проваджень, зокрема тих, у яких особам вручено повідомлення про підозру за вчинення злочинів, пов'язаних із погрозою або насильством щодо журналіста за 2015–2019 рр.; офіційна статистика Верховного Суду, Державної судової адміністрації України та інших уповноважених органів про виявлення, розкриття, розслідування та розгляд проваджень стосовно погрози або насильства щодо журналіста за 2015–2019 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним з перших в Україні комплексних монографічних досліджень, у якому надано розгорнуту оцінку кримінально-правової сутності погрози або насильства щодо журналіста. Конкретний внесок дисертантки в наукове розроблення зазначених положень полягає в обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення змісту досліджуваних норм, які містять елементи наукової новизни та мають теоретичне й практичне значення, зокрема:

вперше:

– на основі аналізу за кримінальним законодавством зарубіжних країн комплексу взаємопов'язаних кримінально-правових норм встановлено характерні особливості розміщення статей щодо охорони професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод у розділах за злочини проти конституційних прав і свобод людини і громадянина й з урахуванням конкретизації структури суспільних відносин родового об'єкта злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, аргументовано доцільність визначення як таких суспільних відносин, що забезпечують громадянські (особисті), політичні, соціальні, економічні та культурні права й свободи людини та громадянина. На основі цього, з урахуванням принципу структурності, запропоновано розмістити статті, що містять норми про злочини проти журналістів, їх прав і свобод, у розділі V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»;

– визначено, з урахуванням конкретизації структури суспільних відносин видового, безпосереднього, додаткового обов'язкового та додаткового факультативного об'єктів злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, що їх: 1) видовим об'єктом є суспільні відносини, які забезпечують безпеку законної професійної діяльності журналіста; 2) безпосереднім об'єктом є встановлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналіста, який охороняє конституційне право громадян на свободу думки і слова (вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, необхідну їм для реалізації ними своїх прав та свобод); 3) додатковим обов'язковим об'єктом є здоров'я журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, їх психічна недоторканність; 4) додатковим факультативним об'єктом може бути встановлений порядок виконання службовими особами своїх повноважень, а у випадку заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї смерті через необережність – життя цих осіб;

– обґрунтовано пропозицію, що, зважаючи на співвідношення змісту нормативних і теоретичних конструкцій «близькі родичі» та «члени сім'ї», а також відсутність системності й однозначності в нормативному використанні зазначених термінів, близькими родичами за змістом ст. 345-1 КК України слід вважати батьків (прийомних батьків), дітей (прийомних дітей), діда, бабу та внуків; а членами сім'ї – батьків (прийомних батьків), дітей (прийомних дітей), братів, сестер та їхні подружжя, які спільно проживають, а також чоловіка (дружину), які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, батьків подружжя;

– у результаті аналізу найбільш поширених проявів насильства щодо журналіста, у яких погроза є однією із форм психічного насильства, та змісту диспозицій ч. 2 і 3 ст. 345-1 КК України, об'єктивна сторона яких полягає у

фізичному насильстві, запропоновано внести зміни до назви даної статті та викласти її в такій редакції: *«Насильство щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї»*;

– запропоновано, з урахуванням неповноти законодавчого закріплення існуючих форм прояву об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, доповнення цих складів злочинів шляхом криміналізації діянь у вигляді мордування та катування;

– обґрунтовано необхідність, з огляду на потреби правозастосовної практики та досвід законодавства зарубіжних країн, доповнення ст. 345-1 КК України кваліфікуючими ознаками у вигляді вчинення діянь, передбачених ч. 1–3 зазначеної норми, повторно, за попередньою змовою групою осіб, службовою особою з використанням службового становища, та викладення ч. 4 ст. 345-1 КК України в такій редакції: *«Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб або службовою особою з використанням службового становища...»*, а також перенесення її законодавчо закріпленого змісту до ч. 5 ст. 345-1 КК України;

– запропоновано, зважаючи на неповноту законодавчої конструкції п. 4 ч. 1 та ч. 2 ст. 96-3 КК України, удосконалити механізм реалізації кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб шляхом внесення до її змісту ст. 345-1 КК України;

– обґрунтовано пропозицію, враховуючи основоположний підхід до логічної нормалізації структури норм КК України, щодо доповнення примітки ст. 345-1 КК України шляхом внесення до її змісту ст. 349-1 КК України й терміну *«законна»* та викладення її в такій редакції: *«Під законною професійною діяльністю журналіста в цій статті та статтях 171, 347-1, 348-1, 349-1 цього Кодексу слід розуміти ...»*;

удосконалено:

– виокремлення, за критерієм нормативного закріплення в історичних джерелах національного законодавства, п'яти періодів розвитку кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод: 1) формування передумов відповідальності за погрозу, насильство щодо визначеного кола осіб (911 р. – I пол. XVIII ст.); 2) встановлення кримінально-правової охорони свободи слова та журналістської діяльності (I пол. XVIII ст. – II пол. XVIII ст.); 3) посилення відповідальності за порушення законодавства про цензуру та переслідування осіб за критику (II пол. XVIII ст. – 1985 р.); 4) нормативне вдосконалення кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста та перешкоджання його законній професійній діяльності (1985–2001 рр.); 5) розвиток кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод за КК України (2001 р. – донині);

– поняття *«журналіст»*, під яким слід розуміти фізичну особу, яка професійно, систематично та законно здійснює діяльність, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, підготовкою, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації на невизначене коло осіб через будь-які засоби масової інформації;

– твердження, що погроза як ознака об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ч. 2–4 ст. 345-1 КК України, може бути формою виявлення умислу на вчинення діянь чи спричинення наслідків у зазначених частинах, і при цьому вона

повинна визнаватися кримінально караною, оскільки такими діями завдається шкода охоронюваним законом про кримінальну відповідальність відносинам;

– законодавчу пропозицію щодо внесення змін до ч. 2 ст. 22 КК України, а саме доповнення її змістом «умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (частина 2 ст. 345-1), умисне тяжке тілесне ушкодження (частина 3 ст. 345-1)»;

– конкретизацію вини як ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, зміст якої полягає: 1) в інтелектуальному моменті – в усвідомленні особою ознак потерпілого (те, що ним є саме журналіст, його близькі родичі чи члени сім'ї), законності професійної діяльності журналіста (зміст або характер його роботи), змісту і характеру своїх діянь (своїми діями особа має намір перешкодити діяльності журналіста, змінити її характер, припинити її чи вчинити злочин через діяльність, яка вже відбулася); 2) у вольовому моменті – у бажанні винного висловити або продемонструвати погрозу вбивством або насильством щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї саме у зв'язку з бажанням перешкодити, змінити характер здійснення цим журналістом законної професійної діяльності або припинити її (до того ж не обов'язково, щоб винний дійсно мав намір реалізувати погрозу), натомість зміст вольового моменту насильства при вчиненні даного злочину, на відміну від погрози, полягає, крім зазначених проявів, у бажанні винного вчинити злочин через діяльність, яка вже відбулася;

– позицію, що суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, характеризується як умисною, так і змішаною формою вини, коли наявний умисел стосовно діяння та першого (найближчого) наслідку і необережність щодо іншого віддаленого в часі (більш тяжкого) наслідку;

дістало подальший розвиток:

– розуміння, що погроза як форма прояву об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України, може бути виражена словесно, письмово, за допомогою жестів, демонстрації зброї або предметів, що її замінюють, а також із використанням технічних засобів, за наявності якої потерпілий чітко усвідомлює, що небезпека заподіяння шкоди, якою погрожує винний, може стати реальністю, а обумовлені суспільно небезпечні наслідки фактично можуть бути спричинені;

– визначення моменту закінчення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України, як часу, коли погроза була сприйнята журналістом, або його близьким родичем чи членом сім'ї (у такому разі момент висловлення погрози може не збігатися з моментом сприйняття її потерпілим);

– вироблення правил кваліфікації у разі вчинення погрози або насильства щодо журналіста під час сукупності злочинів та при конкуренції кримінально-правових норм.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають прикладний характер і використовуються в:

законотворчій сфері – під час удосконалення положень законодавства, розроблення (опрацювання) законопроектів про внесення змін та доповнень до чинного КК України стосовно кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 08.07.2019 р. № 04-18/12-1186);

практичній діяльності – для правильного та однозначного застосування ст. 345-1 КК України у процесі: підготовки висновків до проектів підзаконних нормативно-правових актів (акт Департаменту юридичного забезпечення МВС України від 22.05.2018 р.); здійснення кваліфікації злочинів проти журналіста (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 31.05.2019 р.);

освітньому процесі – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право. Загальна частина», «Кримінальне право. Особлива частина», «Особливості кваліфікації окремих видів злочинів» (акт Національної академії внутрішніх справ від 17.05.2019 р.);

науково-дослідній діяльності – для подальшого розроблення теоретичних положень стосовно кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста, а також у процесі підготовки монографій та статей із кримінально-правових дисциплін (акт Національної академії внутрішніх справ від 15.05.2019 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані під час дослідження, оприлюднено на IX Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій Дню української писемності та мови «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 27 листопада 2015 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (Кривий Ріг, 10 червня 2016 р.); науково-теоретичній конференції (присвяченій пам'яті видатного науковця О. Ф. Граніна) «Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку» (Київ, 23 березня 2017 р.); VII наукових читаннях, присвячених пам'яті академіка В. В. Копейчикова (Київ, 17 листопада 2017 р.); IX Всеукраїнській науково-теоретичній конференції, присвяченій пам'яті професора П. П. Михайленка «Актуальні проблеми кримінального права» (Київ, 21 листопада 2018 р.); міжвузівському науково-практичному круглому столі «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (Київ, 22 березня 2019 р.); міжвузівському науково-практичному круглому столі «Імплементация європейських стандартів запобігання корупції в Україні» (Київ, 22 березня 2019 р.); Всеукраїнській конференції «Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції» (Львів, 29 березня 2019 р.); Interuniversity Scientific and Practical Internet Conference «Application of English Language in the Teaching of Criminal Legal Disciplines» (Kyiv, June 05, 2019).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в 16 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у наукових виданнях МОН України, визначених як фахові з юридичних наук, дві – у закордонних юридичних виданнях (Республіка Молдова), дев'ять тез доповідей, які оприлюднено на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (453 найменування на 43 сторінках) і семи додатків на 33 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 269 сторінок, із них обсяг основного тексту – 193 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету і задачі відповідно до предмета та об'єкта дослідження, охарактеризовано її методологію, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено характеристики апробації і публікацій автора, викладено основні положення щодо структури та обсягу дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні, методологічні та правові засади дослідження кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Сучасний стан та методологія дослідження кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста»* констатовано наявність досліджень стосовно погрози або насильства щодо журналіста, які можна згрупувати за такими напрямками: 1) кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів; 2) кримінологічні, криміналістичні та кримінально-процесуальні аспекти протидії перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів; 3) законна професійна діяльність журналістів у змісті кримінально-правових та кримінологічних засад дослідження погрози вбивством, насильством, знищенням чи пошкодженням майна, злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина; 4) правове регулювання журналістської діяльності в Україні як засіб адміністративного впливу. Зважаючи на позитивну характеристику результатів дослідження, звернено увагу на певні недоліки: у значній кількості праць проаналізовано положення вітчизняного або зарубіжного законодавства, яке втратило чинність; недостатньо вивчено слідчу та судову практику кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста.

Викладено положення про систему методів наукового пізнання (конкретно-наукових та загальнонаукових), встановлено методологічну основу дослідження кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста. Обґрунтовано, що теоретичними передумовами такого дослідження є, по-перше, вивчення сутності та меж наукових розробок стосовно кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста; по-друге, правильне формулювання завдань дослідження, вирішення яких представлено у пропозиціях до удосконалення чинного законодавства стосовно погрози або насильства щодо журналіста; по-третє, наявність об'єктивного бачення досліджуваних питань, їх взаємозв'язок із положеннями вчених із суміжних галузей права.

У *підрозділі 1.2 «Історичний розвиток кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод»* досліджено еволюцію кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод, що були передумовами формування відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста в Україні. За критерієм нормативного закріплення виділено п'ять періодів розвитку кримінально-правових норм з означеної тематики: формування передумов відповідальності за погрозу, насильство щодо визначеного кола осіб; встановлення кримінально-правової охорони свободи слова та

журналістської діяльності; посилення відповідальності за порушення законодавства про цензуру та переслідування осіб за критику; нормативне вдосконалення кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста та перешкоджання його законної професійної діяльності; розвиток кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод за КК України.

У підрозділі 1.3 *«Кримінальне законодавство зарубіжних країн про відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста»* узагальнено зарубіжний досвід кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері захисту професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод. Відповідальність за такі посягання передбачена лише КК країн СНД, зокрема: КК Азербайджанської Республіки (ст. 163), КК Киргизької Республіки (ст. 151), КК Республіки Білорусь (ст. 198), КК Республіки Вірменія (ст. 164), КК Республіки Казахстан (ст. 158), КК Республіки Молдова (ст. 180-1), КК Республіки Таджикистан (ст. 162), КК Російської Федерації (ст. 144) та КК Грузії (ст. 154).

Позитивним аспектом компаративістського дослідження кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста стали висновки, на основі аналізу законодавства зарубіжних країн, стосовно: 1) розміщення таких норм переважно в главах (розділах) Особливих частин КК, що передбачають відповідальність за злочини проти конституційних прав і свобод людини і громадянина, при цьому зміст норм не має суттєвих розбіжностей між собою; 2) описання ознак об'єктивної сторони досліджуваних злочинів характеризується чотирма підходами залежно від форм її прояву; 3) суб'єктом даних злочинів є як загальний, так і спеціальний (службова особа з використанням службового становища); 4) вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб наявне в диспозиціях переважної більшості проаналізованих складів злочинів та є кваліфікуючою ознакою; 5) суб'єктивна сторона даних злочинів характеризується виною як у формі прямого умислу, так і змішаною формою вини; 6) залякування є обов'язковою ознакою в окремих складах злочинів.

Розділ 2 «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки погрози або насильства щодо журналіста» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Об'єктивні ознаки погрози або насильства щодо журналіста»* розкрито ознаки об'єкта та об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України.

Аргументовано, що родовим об'єктом злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, є суспільні відносини, які забезпечують громадянські (особисті), політичні, соціальні, економічні й культурні права та свободи людини і громадянина, і на основі цього, ураховуючи принцип структурності, запропоновано розміщення норм про злочини проти журналістів, їх прав та свобод у розділі V Особливої частини КК України. Видовим об'єктом досліджуваних злочинів є суспільні відносини, що забезпечують безпеку законній професійній діяльності журналіста (підтримали 86,0 % респондентів). Безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, є встановлений порядок здійснення журналістом законної професійної діяльності, який охороняє конституційне право громадян на свободу думки і слова (вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати

інформацію, необхідну їм для реалізації особистих прав та свобод). Додатковим обов'язковим об'єктом таких злочинів є здоров'я журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, їх психічна недоторканність. Додатковим факультативним об'єктом може бути встановлений порядок виконання службовими особами своїх повноважень, а у випадку заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї смерті через необережність – життя цих осіб.

Структурні елементи суспільних відносин безпосереднього об'єкта злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, такі: 1) учасники відносин (журналіст, його близькі родичі чи члени сім'ї та будь-яка фізична, юридична особа, суспільство, держава, що вступають у суспільні відносини з журналістом, його близькими родичами чи членами сім'ї, з приводу діяльності, яку він виконує); 2) предмет відносин (забезпечення кримінально-правової охорони встановленого порядку здійснення журналістом законної професійної діяльності, захист його прав та свобод, а також прав і свобод його близьких родичів чи членів сім'ї); 3) соціальний зв'язок (зміст відносин, який полягає в непорушені (безпосередньо та опосередковано) їх учасниками встановленого порядку здійснення журналістом законної професійної діяльності). Обґрунтовано пропозицію щодо належності службової особи до кола учасників цих відносин.

Обов'язковою ознакою складу злочину є потерпілий – журналіст, його близькі родичі чи члени сім'ї. Визначено, що журналістом слід uważати фізичну особу, яка професійно, систематично та законно здійснює діяльність, пов'язану зі збиранням, одержанням, створенням, підготовкою, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації на невизначене коло осіб через будь-які засоби масової інформації (підтримали 97,4 % респондентів). Обґрунтовано думку, що поняття «близькі родичі» та «члени сім'ї» не є тотожними та мають суттєві відмінності. Близькими родичами за змістом ст. 345-1 КК України слід розуміти батьків (прийомних батьків), дітей (прийомних дітей), діда, бабу та внуків. Членами сім'ї є батьки (прийомні батьки), діти (прийомні діти), брати, сестри та їхні подружжя, які спільно проживають, а також чоловік (дружина), які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, батьки подружжя (підтримали 91,9 % респондентів). Науково доведено доцільність доповнення примітки ст. 345-1 КК України шляхом внесення до її змісту ст. 349-1 КК України й терміну «законна» та викладення її в такій редакції: «Під законною професійною діяльністю журналіста в цій статті та статтях 171, 347-1, 348-1, 349-1 цього Кодексу слід розуміти ...».

Ураховуючи визначені дисертанткою підходи до описання ознак об'єктивної сторони досліджуваних діянь за законодавством зарубіжних країн, що ґрунтуються на основних формах її прояву та способах вчинення, а також наукове положення й законодавче закріплення форм прояву об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, обґрунтовано пропозицію щодо доповнення цих складів злочинів шляхом криміналізації діянь у вигляді мордування та катування (підтримали 88,8 % респондентів). Доведено, що способи здійснення погрози як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України, можуть бути виражені словесно, письмово, за допомогою жестів і демонстрації зброї або предметів, що їх замінюють, а також із використанням технічних засобів. Погроза як ознака об'єктивної сторони складів злочинів,

передбачених ч. 2–4 ст. 345-1 КК України, може бути формою виявлення умислу на вчинення діянь чи спричинення наслідків у зазначених частинах.

Моментом закінчення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України, є час, коли погроза була доведена до відома та сприйнята журналістом або його близьким родичем чи членом сім'ї як дійсна (у цьому випадку момент висловлення погрози може не збігатися з моментом сприйняття її потерпілим). На основі аналізу погрози, яка є одним із видів психічного насильства, що перебуває в нерозривному зв'язку із загальною категорією насильства (фізичного) як форми прояву об'єктивної сторони ч. 2 і ч. 3 ст. 345-1 КК України, запропоновано внести зміни до назви статті та викласти її в такій редакції: «Насильство щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї» (підтримали 74,5 % респондентів).

У підрозділі 2.2 «Суб'єктивні ознаки погрози або насильства щодо журналіста», відповідно до буквального тлумачення змісту диспозицій аналізованих норм, зазначено, що досліджувані злочини можуть бути вчинені тільки загальним суб'єктом, якому притаманні такі ознаки: 1) фізична особа; 2) осудність; 3) досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Обґрунтовано доцільність, з огляду на потреби правозастосовної практики та досвід законодавства зарубіжних країн, доповнення ч. 4 ст. 345-1 КК України кваліфікуючою ознакою у вигляді вчинення діянь, передбачених ч. 1–3 зазначеної статті, службовою особою з використанням службового становища. Доведено необхідність внесення змін до ч. 2 ст. 22 КК України, а саме доповнення її змістом «умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (частина 2 ст. 345-1), умисне тяжке тілесне ушкодження (частина 3 ст. 345-1)» (підтримали 90,0 % респондентів). Зважаючи на неповноту законодавчої конструкції п. 4 ч. 1 та ч. 2 ст. 96-3 КК України, запропоновано, удосконалити механізм реалізації кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб шляхом внесення до її змісту ст. 345-1 КК України.

До ознак суб'єктивної сторони досліджуваних злочинів належать: 1) вина; 2) мотив; 3) мета; 4) емоційний стан. Суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, характеризується як умисною, так і змішаною формою вини. При конкретизації ознак інтелектуального моменту вини суб'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, встановлено, що особа повинна усвідомлювати: ознаки потерпілого (що ним є саме журналіст, його близькі родичі чи члени сім'ї); законність професійної діяльності журналіста (зміст або характер його роботи); зміст і характер своїх діянь (своїми діями особа має намір перешкодити діяльності журналіста, змінити її характер, припинити її чи вчинити злочин через діяльність, яка вже відбулася). Вольовий момент вини погрози щодо журналіста полягає в бажанні винного висловити або продемонструвати погрозу вбивством або насильством щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, з метою перешкодити, змінити характер здійснення цим журналістом законної професійної діяльності або припинити її. Не обов'язково, щоб винний дійсно мав намір реалізувати погрозу, натомість зміст вольового моменту насильства щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї полягає в бажанні винного перешкодити, змінити характер журналістської діяльності, припинити її чи вчинити злочин через діяльність, яка вже відбулася.

Розділ 3 «Кваліфікуюча ознака складів злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України та особливості кваліфікації погрози або насильства щодо журналіста» містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Кваліфікуюча ознака складів злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України» на основі аналізу різних форм множинності погрози або насильства щодо журналіста обґрунтовано необхідність внесення змін до диспозиції ч. 4 ст. 345-1 КК України щодо доповнення її такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення діянь, передбачених ч. 1–3 зазначеної норми повторно (підтримали 95,5 % респондентів), за попередньою змовою групою осіб, службовою особою з використанням службового становища (підтримали 93,1 % респондентів) та викладення її в такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища...». Запропоновано перенести її законодавчо закріплений зміст до ч. 5 ст. 345-1 КК України. Аргументовано, що запровадження даних пропозицій сприятиме усуненню прогалин у системі кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналіста, його прав та свобод.

У підрозділі 3.2 «Особливості кваліфікації погрози або насильства щодо журналіста» досліджено питання відмежування злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, від суміжних злочинів, передбачених ст. 121, 122, 125, 345, 346, 350, 377, 398 КК України. Провідним критерієм їх відмежування визначено специфіку об'єкта злочину та мету його вчинення. Особливості кваліфікації погрози або насильства щодо журналіста зумовлюються ускладненою конструкцією складів злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, поєднанням в їх межах кількох безпосередніх об'єктів злочинного посягання, альтернативних суспільно небезпечних діянь. Доведено можливість існування продовжуваного досліджуваного одиничного злочину, що виражається в кількох об'єднаних єдиним умислом тотожних погрозах, висловлених у різний час, однак з однією і тією самою метою.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у комплексному дослідженні питань кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста та формуванні теоретичних положень, пропозицій і рекомендацій, що відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для науки та практики, зокрема:

1. Встановлено, що стан доктринального опрацювання досліджуваного кримінально-правового питання не повною мірою відповідає потребам правозастосування через фрагментарний характер його вивчення або недостатню аргументованість окремо сформульованих пропозицій. Констатовано наявність наукових розробок із зазначеної тематики стосовно погрози або насильства щодо журналіста, які згруповано за такими напрямками: 1) кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів; 2) кримінологічні, криміналістичні та кримінально-процесуальні аспекти протидії перешкодженню

законній професійній діяльності журналістів; 3) законна професійна діяльність журналістів у змісті кримінально-правових та кримінологічних засад дослідження погрози вбивством, насильством, знищенням чи пошкодженням майна, злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина; 4) правове регулювання журналістської діяльності в Україні як засіб адміністративного впливу. Методологію дослідження погрози або насильства щодо журналіста становлять система наукових підходів, сукупність методів, що були використані у взаємодії для реалізації під час вирішення поставлених задач і формування на основі цього висновків.

2. За результатами аналізу історичних джерел національного законодавства в частині кримінально-правової охорони професійної діяльності журналіста, його прав та свобод за критерієм нормативного закріплення виділено п'ять періодів його розвитку: 1) формування передумов відповідальності за погрозу або насильство щодо визначеного кола осіб (911 р. – I пол. XVIII ст.); 2) встановлення кримінально-правової охорони свободи слова та журналістської діяльності (I пол. XVIII ст. – II пол. XVIII ст.); 3) посилення відповідальності за порушення законодавства про цензуру та переслідування осіб за критику (II пол. XVIII ст. – 1985 р.); 4) нормативне вдосконалення кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста та перешкоджання його законній професійній діяльності (1985–2001 рр.); 5) розвиток кримінально-правової охорони професійної діяльності журналіста, їх прав та свобод за КК України (2001 р. – донині).

3. Узагальнено зарубіжну практику кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері захисту професійної діяльності журналістів, їх прав та свобод та, ураховуючи законодавче закріплення форм прояву об'єктивної сторони досліджуваних складів злочинів, виділено чотири підходи щодо описання її ознак. Встановлено характерні риси розміщення статей щодо охорони професійної діяльності журналістів, їх прав і свобод у розділах за злочини проти конституційних прав і свобод людини та громадянина. Особливістю їх конструкції є вчинення злочину, крім загального, ще й спеціальним суб'єктом – службовою особою з використанням службового становища, а також вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі прямого умислу, а залякування в досліджуваних складах злочинів за законодавством зарубіжних країн є обов'язковою ознакою.

4. Родовим об'єктом злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують громадянські (особисті), політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи людини та громадянина. Видовим об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують безпеку законної професійної діяльності журналіста. Безпосередній об'єкт злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, є встановлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналіста, який охороняє конституційне право громадян на свободу думки і слова (вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, необхідну їм для реалізації особистих прав та свобод). Додатковим обов'язковим об'єктом таких злочинів є здоров'я журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, їх психічна недоторканність. Додатковим факультативним об'єктом може бути встановлений порядок виконання

службовими особами своїх повноважень, а у випадку заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї смерті через необережність – життя цих осіб.

Потерпілими від злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, є журналіст, його близькі родичі чи члени сім'ї. Журналістом слід вважати фізичну особу, яка професійно, систематично та законно здійснює діяльність, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, підготовкою, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації на невизначене коло осіб через будь-які засоби масової інформації. Аргументовано, що поняття «близькі родичі» та «члени сім'ї» не є тотожними та мають суттєві відмінності (підтримали 91,9 % респондентів). Обґрунтовано доцільність доповнення примітки ст. 345-1 КК України шляхом внесення до її змісту ст. 349-1 КК України й терміну «законна» та викладення її в такій редакції: «Під законною професійною діяльністю журналіста в цій статті та статтях 171, 347-1, 348-1, 349-1 цього Кодексу слід розуміти ...».

5. Погроза як об'єктивна ознака складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України, може бути виражена словесно, письмово, за допомогою жестів і демонстрації зброї або предметів, що їх замінюють, а також із використанням технічних засобів, потерпілий обов'язково має чітко усвідомлювати, що небезпека заподіяння шкоди, якою погрожує винний, за певних обставин може стати реальністю, а зумовлені суспільно небезпечні наслідки будуть спричинені. Запропоновано доповнити склади злочинів передбачених ст. 345-1 КК України, шляхом криміналізації діянь у вигляді мордування та катування. Моментом закінчення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України, є час, коли погроза була доведена до відома та сприйнята журналістом, або його близьким родичем чи членом сім'ї (момент висловлення погрози може не збігатися з моментом сприйняття її потерпілим).

Погроза є одним із видів психічного насильства, яке перебуває в нерозривному зв'язку з фізичним насильством, яке є формою прояву об'єктивної сторони ч. 2 і 3 ст. 345-1 КК України. У зв'язку з цим, запропоновано змінити назву статті: «Насильство щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї».

6. Суб'єкт злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України є загальний. Ураховуючи потреби правозастосовної практики та об'єктивності співвідношення загальної і спеціальної норм у доктрині кримінального права, запропоновано внести зміни до ч. 2 ст. 22 КК України, відповідно до яких притягати до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 345-1 КК України повинні особи з чотирнадцяти років у випадку спричинення середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження (підтримали 90,0 % респондентів). Доведено необхідність, зважаючи на неповноту законодавчої конструкції п. 4 ч. 1 та ч. 2 ст. 96-3 КК України, удосконалення механізму реалізації кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб шляхом доповнення її ст. 345-1 КК України.

7. Зважаючи на вольові та інтелектуальні ознаки суб'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, доведено, що вони характеризуються виною як у формі прямого умислу, так і змішаною формою вини. Мета, мотив та емоційний стан є факультативними ознаками такого складу злочину.

8. Обґрунтовано необхідність доповнення змісту диспозиції ч. 4 ст. 345-1 КК України такими кваліфікуючими ознаками, як вчинення діянь,

передбачених ч. 1–3 зазначеної статті, повторно, за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, та викладення її в такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища...». Запропоновано перенесення її законодавчо закріпленого змісту до ч. 5 ст. 345-1 КК України.

9. Досліджено особливості відмежовування злочинів передбачених ст. 345-1 КК України, від суміжних злочинів (ст. 121, 122, 125, 345, 346, 350, 377, 398 КК України). Основним критерієм їх відмежовування визначено специфіку об'єкта злочину та мету його вчинення. Висвітлено основні правила кваліфікації у разі вчинення погрози або насильства щодо журналіста при сукупності злочинів та при конкуренції кримінально-правових норм.

10. На основі проведеного дослідження особливостей кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста розроблено пропозиції для удосконалення досліджуваної статті та запропоновано нову редакцію з розміщенням її в розділі V Особливої частини КК України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»:

«Стаття 171-1. Насильство щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї»

1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, –

карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї побоїв, мордування, катування, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, –

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб, службовою особою з використанням службового становища, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, вчинені організованою групою, –

караються позбавленням волі на строк від семи до чотирнадцяти років.

Примітка.

Під законною професійною діяльністю журналіста в цій статті та ст. 171, 347-1, 348-1, 349-1 цього Кодексу слід розуміти систематичну діяльність особи,

пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Волковська А. С. Журналіст як потерпілий від злочину, передбаченого ст. 345-1 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 2. С. 91–95.
2. Волковська А. С. Близькі родичі та члени сім'ї як потерпілі від злочину, передбаченого ст. 345-1 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2017. Вип. 3. Т. 2. С. 87–90.
3. Бондарчук А. С. Методологічні засади дослідження кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 116–128.
4. Бондарчук А. С. Анализ современного состояния научной разработанности вопросов уголовной ответственности за угрозу или насилие в отношении журналиста. *Leges et vita (Закон и Жизнь)*. 2019. № 1/2. С. 11–16.
5. Бондарчук А. С. Історичні аспекти становлення та розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста. *Верховенство права*. 2019. № 1. С. 212–218.
6. Бондарчук А. С. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста в історичному вимірі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 68–74.
7. Бондарчук А. С., Бабаніна В. В. Кримінально-правовий захист журналістів за законодавством зарубіжних країн. *Європейські перспективи*. 2019. № 2. С. 154–160.
8. Волковська А. С. Щодо питання про визначення поняття «журналіст» у Кримінальному кодексі України. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. Дню української писемності та мови (Київ, 27 листоп. 2015 р.). Київ, 2015. С. 246–250.
9. Волковська А. С. Погроза як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 10 черв. 2016 р.). Кривий Ріг, 2016. С. 118–122.
10. Волковська А. С. Члени сім'ї як потерпілі від злочину, передбаченого ст. 345-1 Кримінального кодексу України. *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку*: матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті видатного науковця О. Ф. Граніна (Київ, 23 берез. 2017 р.). Київ, 2017. С. 30–32.
11. Волковська А. С. Погроза насильством як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 345-1 КК України: матеріали VII наук. читань, присвяч. пам'яті академіка В. В. Копейчикова (Київ, 17 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 14–16.

12. Бондарчук А. С. Поширеність та динаміка зростання погрози або насильства щодо журналіста як підстава криміналізації. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали IX Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті професора П. П. Михайленка (Київ, 21 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С. 32–35.

13. Бондарчук А. С. Історичні аспекти становлення та розвитку кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста в період з IX ст. до кінця XVIII ст. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ, 2019. С. 285–289.

14. Бондарчук А. С. Об'єктивна сторона злочинів щодо журналістів за кримінальним законодавством зарубіжних країн. *Імплементация європейських стандартів запобігання корупції в Україні*: матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ, 2019. С. 140–144.

15. Бондарчук А. С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання професійній діяльності журналіста за проектами кримінального кодексу 2001 р. як передумова криміналізації погрози або насильства щодо журналіста. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції*: матеріали всеукр. конф. (Львів, 29 берез. 2019 р.). Львів, 2019. С. 43–45.

16. Bondarchuk A. The objective aspects of crimes against journalists under the criminal law of foreign countries. *Application of English Language in the Teaching of Criminal Legal Disciplines*: materials of Interuniversity Scientific and Practical Internet Conference (Kyiv, June 05, 2019). Kyiv, 2019. P. 23–28.

АНОТАЦІЯ

Бондарчук А. С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертація є комплексним науковим монографічним дослідженням питань кримінально-правової характеристики погрози або насильства щодо журналіста. Проаналізовано теоретико-методологічні та правові засади її дослідження. Здійснено історичний, порівняльно-правовий аналіз законодавства України та зарубіжних країн у контексті захисту законної професійної діяльності журналіста. Охарактеризовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів злочинів, передбачених ст. 345-1 КК України, розкрито особливості їх відмежування від суміжних злочинів. Ураховуючи ускладнену конструкцією досліджуваної норми вироблено правила її кваліфікації за сукупністю та при конкуренції кримінально-правових норм. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства за погрозу або насильство щодо журналіста та практики його застосування.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, погроза, насильство, журналіст, близькі родичі, члени сім'ї, законна професійна діяльність, засоби масової інформації.

АННОТАЦИЯ

Бондарчук А. С. Уголовно-правовая характеристика угрозы или насилия в отношении журналиста в Украине. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2019.

Диссертация является комплексным научным монографическим исследованием вопросов уголовно-правовой характеристики угрозы или насилия в отношении журналиста. В работе проанализированы теоретико-методологические и правовые основы ее исследования. Рассмотрено историческое развитие уголовного законодательства о защите законной профессиональной деятельности журналистов, действовавшего на территории современной Украины, выделены пять последовательных исторических этапов развития уголовной ответственности за подобные преступления. Осуществлен сравнительно-правовой анализ законодательства Украины и зарубежных стран в контексте защиты законной профессиональной деятельности журналиста. Особенностью конструкции норм УК зарубежных стран в части ответственности за указанные деяния является совершение преступления повторно, по предварительному сговору группой лиц, специальным субъектом – должностным лицом с использованием служебного положения.

Конкретизированы родовой, видовой и непосредственный объекты анализируемых составов преступлений. Аргументирована необходимость определения родовым объектом преступлений, предусмотренных ст. 345-1 УК Украины, общественных отношений, обеспечивающих гражданские (личные), политические, социальные, экономические, культурные права и свободы человека и гражданина. На основе этого, с учетом принципа структурности, предложено размещение норм, предусмотренных ст. 345-1 УК Украины и другими статьями относительно преступлений против журналистов, их прав и свобод в разделе V Особенной части УК Украины. Обосновано, что потерпевшими исследуемых преступлений являются журналист, его близкие родственники или члены семьи, определены их понятия и дана характеристика их содержания. Обосновано предложение относительно дополнения примечания ст. 345-1 УК Украины и внесения в ее содержание ст. 349-1 УК Украины и термина «законная», представивши ее в следующей редакции: «Под законной профессиональной деятельностью журналиста в этой статье и статьях 171, 347-1, 348-1, 349-1 настоящего Кодекса следует понимать ...».

Обоснована целесообразность дополнения содержания данной статьи дополнительными формами проявления объективной стороны в виде истязания и пытки. Моментом окончания преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 345-1 УК Украины, является время, когда угроза была доведена до сведения журналиста, его близкого родственника или члена семьи и воспринята. В таком случае момент выражения угрозы может не совпадать с моментом восприятия ее пострадавшим. На основе анализа угрозы, которая является одним из видов психического насилия и находится в неразрывной связи с общей категорией насилия, а также содержания диспозиции ч. 2 и 3 ст. 345-1 УК Украины, объективная сторона

которых заключается в физическом насилии, целесообразно внести изменения в название статьи, изложив ее в следующей редакции: «Насилие в отношении журналиста, его близких родственников или членов семьи».

Предложено внести изменения в ч. 2 ст. 22 УК Украины и снизить возраст уголовной ответственности для лиц, совершивших насилие в отношении журналиста, его близких родственников или членов семьи, в результате которого были нанесены средней тяжести или тяжкие телесные повреждения. Обоснована необходимость дополнения ст. 345-1 УК Украины такими квалифицирующими признаками, как совершения деяний, предусмотренных ч. 1–3 указанной нормы повторно, по предварительному сговору группой лиц, должностным лицом с использованием служебного положения, и изложения ч. 4 ст. 345-1 УК Украины в следующей редакции: «Действия, предусмотренные частью первой, второй и третьей настоящей статьи, совершены повторно, по предварительному сговору группой лиц, или служебным лицом с использованием служебного положения...». А нынешнее ее законодательно закрепленное содержание перенести в ч. 5 ст. 345-1 УК Украины.

Раскрыты особенности отграничения преступлений, предусмотренных ст. 345-1 УК Украины, от смежных преступлений, предусмотренных ст. 121, 122, 125, 345, 346, 350, 377, 398 УК Украины. Учитывая усложненную конструкцию исследуемой нормы, сочетающую в себе несколько непосредственных объектов преступного посягательства и широкую альтернативу возможных общественно опасных деяний, выработаны правила ее квалификации по совокупности и при конкуренции уголовно-правовых норм. Сформулированы предложения относительно совершенствования законодательства и практики его применения.

Ключевые слова: уголовная ответственность, угроза, насилие, журналист, близкие родственники, члены семьи, законная профессиональная деятельность, средства массовой информации.

SUMMARY

Bondarchuk A. The criminal legal characteristic of the threat or violence against a journalist in Ukraine. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Dissertation for Doctor of Philosophy degree in Law, specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology, Penal Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

This dissertation is a complex scientific monographic research of problems of criminal legal characteristic of the threat or violence against a journalist. Theoretical-methodological and legal basis of its research have been analyzed. Historical and comparative legal analysis of legislation of Ukraine and foreign countries in the context of journalist's professional activity protection has been carried out. The objective and subjective features of the crime stipulated in Art. 345-1 of the Criminal Code of Ukraine, distinctions of its separation from contiguous crimes has been disclosed. With regard to complicated structure of the researched crime the rules of its qualification (including repetition of crimes and competition of criminal legal norms) have been developed. Suggestions to improve current legislation and practices of its application have been formulated.

Key words: criminal responsibility, threat, violence, journalist, close relatives, family members, legal professional activity, mass media.